

Pleidooi voor conceptuele kennis

Tekst Amber Walraven Gepubliceerd op 24-01-2018 Gewijzigd op 24-01-2018

Liefhebbers van debatteren, argumenteren op basis van een casus ('op de school van mijn kind...'), of juist op basis van onderzoek gedaan in laboratoria en niet in de onderwijspraktijk, of mensen die naar Buitenhof kijken, konden de afgelopen tijd hun hart ophalen. Sinds toenmalig staatssecretaris Dekker in november 2014 het startschot gaf voor een nationale discussie over de toekomst van het basis- en voortgezet onderwijs, vind je overal bijeenkomsten, blogs, denktanks, ingezonden brieven en wat al niet meer over de zin en onzin van een grondige curriculumherziening.

Er zijn felle voorstanders van de voorgestelde curriculumvernieuwing en felle tegenstanders ervan. De felle voorstanders zullen het boek *Leren voor morgen* van Anje Ros, Myriam Lieskamp en Henderijn Heldens meteen willen lezen en jubelend gebruiken als legitimering voor de door hun gewenste vernieuwing. De tegenstanders zullen het waarschijnlijk vanwege de wat vreemde titel (want wie leert er ooit voor gisteren?), maar met name vanwege de achterflap ('Hoe bereid je leerlingen voor op een toekomst die niemand kent?') niet willen lezen. In deze review wil ik laten zien dat beide partijen er goed aan doen het boek te lezen, waarbij de voorstanders moeten proberen wat kritischer te zijn op de inhoud, en waarbij de tegenstanders de inhoud zouden moeten gebruiken om eens kennis te maken met scholen die er nu al zijn, en die niet voldoen aan het door hun gevreesde beeld van scholen waarin leerlingen alles mogen bepalen en niks leren.

Wakker geschud

Het boek bestaat uit zes hoofdstukken (waarbij hoofdstuk 6 een samenvatting is). In hoofdstuk 1 wordt een aantal ontwikkelingen die waarschijnlijk van invloed zullen zijn op het onderwijs besproken, vervolgens schetst hoofdstuk 2 wat deze ontwikkelingen betekenen voor wat leerlingen moeten leren, gaat hoofdstuk 3 in op hoe leerlingen leren en bespreekt hoofdstuk 4 de rol van de leraar. De organisatie van het onderwijs staat centraal in hoofdstuk 5. In alle hoofdstukken staan naast de beschouwing van de auteurs praktijkvoorbeelden van scholen die het onderwijs anders organiseren of andere curriculaire keuzes maken. Ook staan er dialoogvragen die docenten, leerkrachten, schoolleiders en alle andere 'onderwijsmensen' kunnen gebruiken om met elkaar in gesprek te gaan. De auteurs willen bereiken dat lezers na het lezen van het boek – 'geïnspireerd of geraakt, wakker geschud of in twijfel gebracht' – gaan nadenken. 'Om vervolgens eigen keuzes te maken, passend bij de onderwijsbehoefte van de eigen leerlingen.' Het boek geeft dus geen concrete leerlijnen of werkvormen, geen antwoord op de vraag of leerlingen een andere manier van onderwijs leuker vinden en geen bewijs voor 'meer leerrendement zonder docent'.

Pro Onderwijs2032

Uitgangspunt van het boek is het advies van Platform Onderwijs2032 en het rapport [De toekomst tegemoet](#) van het Sociaal en Cultureel Planbureau uit 2016. En hoewel dit voor sommigen al een reden is om het boek niet verder te lezen, vind ik zelf dat de auteurs geslaagd zijn in het geven van een overzicht van de achtergronden van het debat en een blik op de toekomst die verder gaat dan 'het is nu eenmaal de 21e eeuw'. Jammer vind ik dat er weinig kritiek is op de rapporten an sich, en op het feit dat de scholen van vandaag (en gisteren) eigenlijk altijd al werk maakten van de zogenaamde *21st century skills* als communicatie, creativiteit en samenwerken. De weinig kritische houding ten opzichte van de huidige tendens mis ik in het hele boek. Want ook al ben je het misschien niet (in alles) eens met critici van Onderwijs2032, het is een gemiste kans om het tegengeluid helemaal weg te laten. Ik ben blij dat het belang van kennis in het boek goed naar voren wordt gebracht (in dat licht vind ik het onderscheid tussen feiten en conceptuele kennis fijn), en

waardeer het benoemde verschil in opvattingen over kennis (objectivistisch, absoluut, sociaal-constructivistisch, complex). Dat kan een zinvolle discussie over onderwijs vooruitbrengen. Enkele tegenargumenten met betrekking tot *21st century skills*, of een alinea over hoe kennis en vaardigheden zich tot elkaar verhouden, hadden het boek wat neutraler kunnen maken. Want ook al doen Ros et al. hun best om zo volledig mogelijk te zijn, duidelijk is dat zij voorstander zijn van de voorgestelde vernieuwingen. Het sterkst vind ik dit naar voren komen in de dialoogvragen. Deze zijn toch wel zeer sturend richting 'pro 2032'. En omdat de praktijkvoorbeelden laten zien dat er binnen het huidige curriculum al zoveel kan, dat scholen keuzes maken en dat er eigenlijk geen reden is om aan te nemen dat alles wat in het plan staat nu niet bereikt wordt, had het boek gewonnen aan kracht als de dialoogvragen meer gebruik zouden maken van argumenten tegen Onderwijs2032 of argumenten uit de meer traditionele onderwijshoek. De gebruikte literatuur kenmerkt zich ook door een zekere blik op onderwijs en leren. 'We zijn van mening dat het realiseren van gepersonaliseerd onderwijs een van de grootste uitdagingen voor scholen wordt': met dergelijke zinnen laten de auteurs zien uit welke hoek ze komen. Dat vind ik persoonlijk jammer, omdat ik mezelf regelmatig afvraag of we dat wel moeten willen (terwijl ik aan de andere kant ook vind dat leerlingen wat meer autonomie zouden mogen krijgen). En het was waardevol geweest om echt eens iets te lezen waarin alle kanten belicht worden, zodat onderwijsteams ook echt de door de auteurs gewenste dialoog kunnen voeren.

Nuances en nuchterheid

Hoewel de voorkeuren van de auteurs dus duidelijk zijn, worden de valkuilen van bijvoorbeeld gepersonaliseerd leren ook besproken: 'Een valkuil van gepersonaliseerd onderwijs is echter dat leerlingen te weinig nieuwe kennis leren of te weinig diepgang bereiken. Scholen hebben soms ten onrechte het idee, dat leerlingen helemaal geen instructie meer nodig hebben, maar alles "zelf moeten uitzoeken".' Telkens als ik dacht dat de auteurs zich te veel lieten meeslepen, stonden er dergelijke nuances in. En hoewel ze wat mij betreft dus nog kritischer hadden mogen zijn, denk ik wel dat ze er in geslaagd zijn een reëel beeld te schetsen van de (on)mogelijkheden van onderwijs in de komende jaren. Vooral in hoofdstuk 4 vind ik die nuchterheid terug. Ook de praktijkvoorbeelden vind ik nuchter: door scholen te beschrijven die leerlingen flinke vrijheid geven, maar allemaal aangeven dat kennis van belang is, en bij taal en rekenen vaak gebruikmaken van directe instructie. De keuzevrijheid die deze scholen bieden, staat geenszins gelijk aan 'doen wat je wil'.

Twee kampen

Na het lezen van het boek ben ik nog eens nagegaan wat mijn persoonlijke positie is in het debat rondom onderwijs. Ik voel me vaak tussen twee kampen zitten, en tegelijkertijd vind ik dat beide kampen niet openstaan voor argumenten van het tegenoverliggende kamp. Zo wordt 'traditioneel' onderwijs te vaak weggezet als 'ouderwets', 'dwingend', 'werkend aan verkeerde zaken'. En scholen die het anders willen doen, of mensen die de grens opzoeken van autonomie, leerlingen persoonlijker willen benaderen, wordt verweten dat ze 'onwetenschappelijk', 'ideologisch' en 'wars van belang van kennis' zijn. Ik denk dat de waarheid in het midden ligt.

Vaardigheden én feitenkennis

Het boek geeft duidelijk de voorkeur aan het ontwikkelen van meer vaardigheden en minder nadruk op feiten. De auteurs geven aan dat er meer 'conceptuele kennis' aan bod zou moeten komen. Conceptuele kennis helpt leerlingen om de wereld om hen heen (en zichzelf) te begrijpen, zoals inzicht in het weersysteem en het functioneren van de spijsvertering bijvoorbeeld. 'Het leren van betekenisloze feiten, dat wil zeggen zonder enige context, is niet zinvol. (...) Het leren van feitenkennis heeft daardoor een andere rol en staat veel meer in dienst van het leren van

conceptuele kennis: feiten zijn belangrijk om conceptuele kennis concreet en inzichtelijk te maken. Welke feiten daarbij gekozen worden, is vaak minder van belang. Om bijvoorbeeld het principe van kringloop of van vraag en aanbod goed te begrijpen, kan gekozen worden uit allerlei voorbeelden. Leraren kunnen zich bij de keuze van feitenkennis laten leiden door de belangstelling van de leerlingen, of hen laten kiezen uit verschillende mogelijkheden.'

Tja, voor mij geeft dit nog niet genoeg houvast. Ik snap het belang van conceptuele kennis, maar om vraag en aanbod uit te leggen bijvoorbeeld heb je nog steeds feiten en definities nodig. Anders wordt een gesprek met andere mensen namelijk wel erg lastig. Dat is namelijk het fijne aan een definitie, dat je weet dat een ander er hetzelfde beeld over heeft. Ik begrijp natuurlijk wel dat het daarnaast ook belangrijk is om met behulp van kennis weer nieuwe kennis op te doen, en ik ondersteun de nadruk om informatievaardigheden dan ook. Zelf promoveerde ik op het integreren van informatievaardigheden in het onderwijs en dit vind ik nog steeds een van de meest belangrijke te ontwikkelen vaardigheden. De redenatie dat dit nodig is omdat feitenkennis minder belangrijk is, kan ik niet volgen. Want hoe kun je informatie zoeken en beoordelen zonder enige kennis? Liever wat meer balans dus, tussen kennis én ontwikkelen van vaardigheden, niet het een of het ander. Anders Ericsson zelf (vaak genoemd als voorstander van een kennisgebaseerd curriculum), schrijft dit: *'The distinction between knowledge and skills lies at the heart of the difference between traditional paths toward expertise and the deliberate-practice approach. Traditionally, the focus is nearly always on knowledge. Even when the ultimate outcome is being able to do something – solve a particular type of math problem, say, or write a good essay – the traditional approach has been to provide information about the right way to proceed and then mostly rely on the student to apply that knowledge. Deliberate practice, by contrast, focuses solely on performance and how to improve it. (...) The general argument has been that the skills can be mastered relatively easy if the knowledge is there. One result is that when college students enter the work world, they often find they need a lot of time to develop the skills they need to do their job.'* Met alleen vaardigheden kom je er niet, maar met alleen kennis ook niet. [Een onderwerp als creativiteit laat dit bij uitstek zien](#). Dat is namelijk zowel domeinspecifiek als generiek. Je kunt niet creatief zijn zonder kennis, maar je kunt daarnaast wel degelijk in elke les condities scheppen om creativiteit te stimuleren.

Laten we samen dit boek lezen

Ik wil hierbij een oproep doen aan alle mensen die zich niet in het midden bevinden. Doe je best wat van de bronnen van 'de andere kant' te lezen. En luister naar de andere kant zonder vooroordeel. In die zin ben ik namelijk wel een constructivist. Als ik een artikel of boek lees, interpreteer ik dat met mijn beeld, mijn kennis, mijn waarheid. Iemand anders die hetzelfde boek lees, kan er een totaal andere conclusie uit trekken. En dat is niet erg. Dat maakt het waardevol om onze inzichten met elkaar te delen. Laten we dat dan ook doen. Vanuit respect, en niet vanuit een recht op gelijk, of het beter weten dan de ander. Wat de een belangrijk vindt, vindt de ander minder belangrijk. Wat de een onderzoek vindt, vindt de ander geen onderzoek. Ook wetenschap kent paradigma's en kampen. Qua leren weten we steeds beter wat werkt, maar daarnaast heeft onderwijs andere functies. Onderzoek in creativiteitsontwikkeling bijvoorbeeld kent een lange traditie. Je kunt dit minder belangrijk vinden, maar dat wil niet zeggen dat het geen onderzoek is. Ik zou het fantastisch vinden als we op basis van het echt lezen van dezelfde bronnen, vanuit verschillende invalshoeken kunnen bespreken wat dit voor ons en ons onderwijs betekent. Laten we dan een goede mix maken van verschillende belanghebbenden. (De leerlingen komen in het boek van Ros niet voor. En die zou ik er zelf wél graag over willen horen. Natuurlijk, zij weten niet altijd wat ze zouden moeten leren, en soms moeten ze olijven leren eten, maar ze hebben wel degelijk inzicht in wat een goede les en goed onderwijs is.) En dan kunnen we besluiten dat we het eens zijn dat we het oneens zijn. Het boek van Ros zou een van die gedeelde bronnen kunnen worden. Prikken we een datum en locatie en houden we een leesclub?

Anje Ros, Myriam Lieskamp en Henderijn Heldens, [Leren voor morgen. Uitdagingen voor het onderwijs](#). Pica, 2017, € 39,95. Deze recensie verscheen ingekort in *Didactief*, januari/februari 2018.